

Наталія КАЛИТА,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *n.kalyta@dspu.edu.ua*

ПРОБЛЕМА ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ РОЗВИТКУ: ЄДНІСТЬ ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙ

У статті обґрунтовано український виховний ідеал як проблему історико-педагогічного розвитку в єдності традиції та інновацій, що передбачає свободу безкінечного розвитку, а не гармонію закінченої досконалості. Це конкретна форма суспільного ідеалу, що є специфічним комплексом цілей розвитку, уявлень про досконалу форму майбутнього. При цьому вона вирішується неоднозначно у пошуках відповіді на питання: чи виховання людини відбувається для її самореалізації і самоутвердження у світі на основі вільно зробленого вибору? чи виховання людини відбувається для когось чи чогось поза нею самою? Український виховний ідеал у традиції свого розвитку не дає чіткої відповіді на поставлені питання. У сучасному педагогічному слововжитку найчастіше поняття виявляє поєднання принципів та положень різних концепцій в альтернативних пошуках цінностей прагматизму та духовності. При цьому важливого значення набуває розробка системи національного виховання, соціалізації особистості засобами національної культури (історії, мистецтва, фольклору тощо). Однак суспільно-політичні реалії сьогодення, зокрема російсько-українська війна, яка у різних фазах триває з 2014 року, вимагають включення мілітарного компоненту у сучасну модель українського виховного ідеалу, визначення соціальної ролі і значення мілітарної культури у процесі освіти, становлення нації та державотворення. Уведення складного і багатогранного поняття «мілітарна культура» до освітнього простору військово-патріотичного виховання шляхом оновлення дисципліни «Захист України» у старшій школі передбачає компетентності домедичної допомоги та орієнтування на місцевості, знання з мінної безпеки, навички керування БПЛА тощо.

Ключові слова: виховний ідеал, особистість, національне виховання, мілітарна культура, дисципліна «Захист України».

Nataliia KALYTA,

orcid.org/0000-0003-2451-0382

Candidate of Pedagogy,

Associate Professor at the Pedagogy and Methodology of Primary Education Department

Drohobych state pedagogical University named after Ivan Franko

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *n.kalyta@dspu.edu.ua*

THE PROBLEM OF THE EDUCATIONAL IDEAL IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENT: UNITY OF TRADITION AND INNOVATION

The article substantiates the Ukrainian educational ideal as a problem of historical-pedagogical development in the unity of tradition and innovation, which implies the freedom of endless development, and not the harmony of finished perfection. This is a concrete form of a social ideal, which is a specific complex of development goals, ideas about the perfect form of the future. At the same time, it is solved ambiguously in search of an answer to the question: does the education of a person take place for his self-realization and self-affirmation in the world on the basis of a freely made choice? does a person's upbringing take place for someone or something outside of herself? The Ukrainian educational ideal in the tradition of its development does not give a clear answer to the questions posed. In modern pedagogical vocabulary, the concept most often reveals a combination of principles and provisions of various concepts in alternative searches for the values of pragmatism and spirituality. At the same time, the development of a system of national education, socialization of the individual by means of national culture (history, art, folklore, etc.) becomes important. However, the socio-political realities of today, in particular the Russian-Ukrainian war, which has been going on in various phases since 2014, require the inclusion of a military component in the modern model of the Ukrainian educational ideal, the definition of the social role and significance of military culture in the process of education, nation building and state building. The introduction of the complex and multifaceted concept of "military culture" into the educational space of military-patriotic education by renewing the discipline "Defense of Ukraine" in high school involves the competence of first aid and local orientation, mine safety knowledge, UAV control skills, etc.

Key words: educational ideal, personality, national upbringing, military culture, "Defense of Ukraine" discipline.

Постановка проблеми. Проблема виховного ідеалу зберігає особливу актуальність у сьогоденні, а саме: у контексті реформування української освіти на методологічних засадах НУШ (з 2017 року); у цивілізаційних викликах, що постали перед Україною на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції; у вирішенні освітніх завдань (педагогічних проблем), детермінованих реаліями російсько-української війни (з 2014 року) і перспективою повоєнної розбудови на всіх рівнях приватного і суспільного життя України як держави і спільноти. Власне проблема виховного ідеалу в єдності традиції і сучасних інновацій, освітньо-педагогічної теорії і практики акумулює названі аспекти. Однак, як зазначає О. Невмержицька у посиланні на польське видання «Енциклопедії філософії виховання» (Encyklopedia, 2009: 36), останнім часом у педагогіці утверджується ідея щодо незалежності виховання від політики та ідеології. Аргументом польських авторів виступає твердження про те, що суспільна ідеологія не є джерелом, а лише філософською, політичною та аксіологічною детермінантою. Таку ж роль тут відведено і релігії, яка, на думку польських дослідників, лише доокреслює і надає більшої зобов'язуючої сили названим вартостям (Невмержицька О., 2015: 227). Це трактування виявляє певні суперечності із сучасними реаліями українського суспільно-політичного простору і тими змінами, які вони започатковують у розвитку сучасного українського виховного ідеалу. Мова йде про посилення військово-патріотичної складової у змісті сучасного українського виховного ідеалу, що затверджено у низці нормативно-правових документів (Концепція, 2022; Захист України 10–11 класи, 2022 тощо). Інновації у реалізації змісту, досягненні мети і завдань, пошуках шляхів і засобів військово-патріотичного виховання у сучасному закладі освіти виявляють відхід від мистецько-етнографічного трактування і утвердження прагматичного підходу до формування життєво важливих і спеціальних компетентностей дітей та молоді для життя в умовах війни та повоєнний час, захисту України від ворожої навали. Таким чином проблема виховного ідеалу виявляє складний історико-педагогічний розвиток в єдності традиції та інновацій сьогодення.

Аналіз досліджень проблеми виховного ідеалу виявляє щонайменше два напрямки теоретичних розробок: як наукової історико-педагогічної проблеми та як вимір української національної виховної традиції. Важливо проаналізувати не лише загальнолюдський вимір виховного ідеалу, а й конкретно-історичний український виховний

ідеал, що розвивається і реалізується в сьогоденні. Адже сьогодні в Україні на національній основі розбудовується система національного виховання із посиленням компоненту військово-патріотичного виховання, тож потрібен ідеал, який має визначити орієнтири цього процесу.

Інтегративне вчення про виховання досконалої людини і шляхи її виховання містить у собі ідеї філософів, теологів, психологів, педагогів, митців, політичних та культурних діячів від доби Античності і до сьогодні. У незалежній Україні до проблеми виховного ідеалу як мети виховання зверталася низка українських вчених, зокрема: І. Бех, А. Вихрущ, О. Вишневський, О. Невмержицька, І. Підласий, О. Сухомлинська та ін. Проблема історико-педагогічного розвитку і реалізації виховного ідеалу є однією із актуальних і недостатньо вивчених проблем історії української педагогіки, що й обумовило вибір теми нашої статті. Адже передбачає свободу безкінечного розвитку, а не гармонію закінченої досконалості. А суспільства, що як ідеал брали на себе зразок повної досконалості, зазнавали поразки у зіткненні з історичними реаліями (Дашутін Г., 2006: 9).

Метою статті є обґрунтування виховного ідеалу як проблеми теоретичної педагогіки в її історико-педагогічному розвитку в єдності традиції та інновацій. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: проаналізувати розвиток досліджуваної проблеми у світовій та українській педагогіці; обґрунтувати ключові терміни і поняття проблеми виховного ідеалу; визначити основні методологічні засади її розгляду.

Виклад матеріалу. Виховний ідеал – це конкретна форма суспільного ідеалу, що є специфічним комплексом цілей розвитку, уявлень про досконалу форму майбутнього. Проблема виховного ідеалу у визначенні взірця, норми і мети освітнього процесу в українській педагогіці завжди є актуальною, бо невдоволення тим, «як воно є», впливає на пошук того, «як би воно мало бути», що у певному часі і просторі української культури набуває модифікацій. Як зазначає А. Могильний, ідеал є взірцем, зразком, довершеністю у чому-небудь, це важливий компонент ідеології, тобто системи ідей, що виражають домінуючі інтереси у суспільстві, світоглядні та ціннісні уявлення, що закріплюються у відповідних нормах, це дійсність у її динаміці, стан людської думки про найдосконаліші гармонійні форми буття, кризь призму належного й бажаного, омріяного, очікуваного (Могильний А., 2003: 147-148).

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: «Ідеал є уявленням про найвищу

досконалість, котра як взірць, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи. Вихідною засадою формування ідеалу є усвідомлення суб'єктом діяльності своїх потреб та недовершеності наявної дійсності й відповідно необхідності її реального перетворення» (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 231).

На сьогодні існують численні концепції про основи виховання, розмаїття яких може бути узагальнене до двох основних напрямків: сциєнтистсько-технократичного та антисциєнтистського. Соціалізація (інкультурація) у сциєнтистсько-технократичному вченні про особистість трактується як її інтеграція до соціальної системи, а в антисциєнтизмі акцент зроблено на розумінні соціалізації як самоствердження особистості (Філософський словник соціальних термінів, 2005: 134–136 та ін.).

Проблема виховного ідеалу вирішується неоднозначно у пошуках відповіді на питання: чи виховання людини відбувається для її самореалізації і самоутвердження у світі на основі вільно зробленого вибору? чи виховання людини відбувається для когось чи чогось поза нею самою?

Слід зазначити, що український виховний ідеал у традиції свого розвитку не дає чіткої відповіді на поставлені питання. У сучасному педагогічному слововжитку найчастіше воно асоціюється з поняттям «мета виховання» (освіти) і виявляє поєднання принципів та положень різних концепцій в альтернативних пошуках цінностей прагматизму та духовності. При цьому в українському освітньому просторі важливого значення набуває розробка системи національного виховання, соціалізація особистості засобами національної культури (мистецтва, історії, фольклору тощо).

Узагальнена модель виховного ідеалу в українській виховній традиції змодельована нами на основі педагогічного вчення Г. Сковороди, К. Ушинського, П. Юркевича, Г. Ващенко, В. Сухомлинського. Нами виявлено, що у вимірах досконалого процесу виховання (мета виховання, теоретико-методологічна основа і настанови виховного ідеалу, розуміння людини як предмету і суб'єкту виховання, сутності і змісту процесу виховання як педагогічної взаємодії, ідеалу довершеності, визначення його шляхів і засобів) модель досконалості у вихованні є гуманістичною, особистісно орієнтованою, вибудованою на засадах християнської моралі та загальнолюдських цінностей. Зазначимо, що у педагогічній спадщині виокремленої нами традиції (окрім В. Сухомлинського, у спадщині якого, на нашу думку, ідея комуністичного виховання підпорядкована ідеї загальнолюдського) досконале виховання не є прямою відповіддю на

політичні, соціальні, економічні та інші виклики часу. Варто акцентувати увагу на тому, що українські педагоги не вибудовують досконалу модель людини як результату виховання, а виховний ідеал відповідає уявленню про досконалі умови виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Таким чином, метою виховання в традиції визначено всебічний, повноцінний розвиток особистості шляхом створення досконалих умов процесу виховання, що сприяють самостійній пізнавальній діяльності, саморозвитку, самовихованню та самоствердженню. Шляхами і засобами реалізації поставлених завдань є врахування у вихованні потреб дитини, а не дорослого (батьків, вихователя, спільноти та ін.); виховання у «спорідненій», «душевній» діяльності та Страху Божому, який є основою любові, свободи, добра та відповідальності. Концептуальні визначення традиції виявляють доцільність особистісно-індивідуального виміру виховання, а також допомагають з'ясувати їх актуальність та перспективу практичного втілення у реаліях сучасного українського суспільства (Калита Н., 2015: 168–171).

Суспільно-політичні реалії сьогодення, зокрема російсько-українська війна, яка у різних фазах триває з 2014 року, вимагають включення мілітарного компоненту у сучасну модель українського виховного ідеалу. Як зазначають М. Лук'янченко та Р. Проць, мілітарна складова культури відіграє важливу соціальну роль у житті нації, однак тривалий час в освітній системі сучасної України виразно відчувалася тенденція «демільтаризації» соціального життя. На думку авторів, слід усвідомлювати, що у ситуації її занепаду у житті спільноти утворюється певна лакуна, пустота, а від того, чим вона буде заповнена, залежить історична доля народу. Проблема національного, військово-патріотичного виховання молоді тісно пов'язана з мілітарною культурою спільноти, її соціальною роллю і значенням у процесі становлення нації та державотворення. Уведення складного і багатогранного поняття «мілітарна культура» до освітнього простору військово-патріотичного виховання передбачає не лише знайомство молоді з військовим аспектом історії України. Метою виховання мілітарної культури молоді є: формування у вихованцеві високого рівня правової культури, обізнаності з міжнародними законодавчими актами, які регулюють взаємовідносини під час збройного конфлікту, захищають здоров'я, життя, людську гідність військовослужбовців та пересічних громадян, поранених, полонених, заручників, біженців, безвісти зниклих. Окрім того, саме в контексті історичного

розвитку і становлення мілітарної культури спільноти здійснюється патріотичне виховання та його основний напрям – військово-патріотичне виховання (Лук'яненко М., Проць Р., 2019: 38).

У вирішенні проблеми оновлення сучасного українського виховного ідеалу позитивними зрушеннями є оновлення дисципліни «Захист України» у старшій школі. Як зазначено в інформаційному зведенні МОН України, практична складова дисципліни буде стосуватися умінь, необхідних для життя у реаліях сьогодення. Це компетентності домедичної допомоги та орієнтування на місцевості, знання з мінної безпеки, навички керування БПЛА тощо (Оновлюємо ..., 2023).

Висновки. У процесі реформування системи освіти України, у цивілізаційних викликах світового контексту, в умовах російсько-української війни (з 2014 року) і перспективою повоєнної розбудови проблема оновлення українського виховного ідеалу є надзвичайно актуальною. Посилення військово-патріотичної складової у змісті сучасного українського виховного ідеалу виявляє утвердження прагматичного підходу, зокрема в оновленні змісту та методології викладання дисципліни «Захист України». Перспектива подальшого вивчення проблеми пов'язана із визначенням у пілотних дослідженнях цивілізаційних трансформацій сучасного українського виховного ідеалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашутін Г. Політичний ідеал: світовий досвід і сучасна Україна. Київ: Академ-Прес, 2006. 304 с.
2. Захист України 10–11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. Наказ від 03 серпня 2022 № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>.
3. Калита Н. Виховний ідеал у педагогічній спадщині Костянтина Ушинського: монографія. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. 176 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>.
5. Лук'яненко М., Проць Р. Взаємозв'язок «військово-патріотичного виховання» із мілітарною культурою українського народу. Молодь і ринок. № 2 (169), 2019, С. 36–40.
6. Могильний А.П. Культура і особистість [Монографія]. Київ: Вища школа, 2003. С. 147–152. 303 с.
7. Невмержицька О. Виховний ідеал: еволюція і сучасне трактування. Людинознавчі студія. Серія «Педагогіка». 2015. Випуск 31. С. 219–230.
8. Оновлюємо практичну складову дисципліни «Захист України» (від 02 серпня 2023). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/onovlyuyemo-praktichnu-skladovu-disciplini-zahist-ukrayini>.
9. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
10. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. Харків: «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.
11. Encyklopedia filozofii wychowania / pod red. S. Jedynaka i J. Kojkoła. Bydgoszcz : «Branta», 2009. 359 s.

REFERENCES

1. Dashutin H. Politychnyi ideal: svitovyi dosvid i suchasna Ukraina. [Political ideal: world experience and modern Ukraine]. Kyiv: Akadem-Pris, 2006. 304 s. [in Ukrainian].
2. Zakhyst Ukrainy 10–11 klasy. Riven standartu. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Defense of Ukraine 10-11 grades. Standard level. Curriculum for institutions of general secondary education]. Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy. Nakaz vid 03 serpnia 2022 № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>. [in Ukrainian].
3. Kalyta N. Vykhovnyi ideal u pedahohichnii spadshchyni Kostiantyna Ushynskoho: monohrafiia. [Educational ideal in the pedagogical heritage of Konstantin Ushinsky: monograph]. Drohobych: Vydavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka, 2015. 176 s. [in Ukrainian].
4. Kontseptsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine]. Zatverdzheno Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.06.2022 № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>. [in Ukrainian].
5. Lukianchenko M., Prots R. Vzaiemozviazok «viiskovo-patriotichnoho vykhovannia» iz militarnoi kulturoi ukrainskoho narodu. [The relationship between "military and patriotic education" and the military culture of the Ukrainian people]. Molod i rynek. № 2 (169), 2019, S. 36–40. [in Ukrainian].
6. Mohylnyi A.P. Kultura i osobystist. [Culture and personality]. [Monohrafiia]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003. S. 147–152. 303 s. [in Ukrainian].
7. Nevmerzhytska O. Vykhovnyi ideal: evoliutsiia i suchasne traktuvannia. [Educational ideal: evolution and modern interpretation]. Liudynoznavchi studiia. Serii «Pedahohika». 2015. Vypusk 31. S. 219–230 [in Ukrainian].
8. Onovliuyemo praktichnu skladovu dystsypliny «Zakhyst Ukrainy». [We are updating the practical component of the discipline "Defense of Ukraine"]. (vid 02 serpnia 2023). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/onovlyuyemo-praktichnu-skladovu-disciplini-zahist-ukrayini> [in Ukrainian].
9. Filozofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys, 2002. 744 s. [in Ukrainian].
10. Filozofskiy slovnyk sotsialnykh terminiv. [Philosophical dictionary of social terms]. Vydannia tretie, dopovnene. Kharkiv: «R.Y.F.», 2005. 672 s. [in Ukrainian].
11. Encyklopedia filozofii wychowania [Encyclopedia of the Philosophy of Education] (pod red. S. Jedynaka i J. Kojkoła). Bydgoszcz : «Branta», 2009. 359 s. [in Polish].